

QISHLOQ XO'JALIGI TERMINLARINING BADIY O'XSHATISHLARNI
HOSIL QILISHDAGI O'RNI

Meliyeva Nargizaxon Baxodirovna

Renessans Universiteti, Ijtimoiy -gumanitar fanlar oliy maktabi

Filologiya departamenti katta o'qituvchisi

E-mail: nargizamelieyeva@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur tezisda qishloq xo'jaligiga oid termin va leksik birliklarning badiiy matnlarda o'xshatish vositasi sifatida qo'llanishi, ularning semantik va uslubiy xususiyatlari hamda obrazlilikni shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, "yer", "suv", "don", "bog'" va "meva" kabi birliklarning badiiy kontekstda ifodalaydigan ramziy ma'nolari tahlil qilinadi. Qishloq xo'jaligiga oid tushunchalarning badiiy tasvir vositasiga aylanishi inson tafakkuri, assotsiativ munosabatlar va tabiat haqidagi tasavvurlar bilan bog'liq holda izohlanadi.*

Kalit so'zlar: *qishloq xo'jaligi terminlari, badiiy o'xshatish, badiiy matn, semantika, assotsiatsiya, obrazlilik, ramziy ma'no, lingvopoetika.*

Kirish. Til insonning borliq haqidagi bilimlari, tasavvurlari va individual tajribasini ifodalovchi muhim vositadir. Inson atrof-muhitdagi narsa va hodisalarni idrok etish jarayonida ular o'rtasidagi o'xshashliklarni aniqlaydi va ushbu o'xshashliklarni til orqali ifodalaydi. Natijada badiiy matnda o'xshatish, metafora va boshqa tasviriy vositalar yuzaga keladi.

O'xshatishlar badiiy asarning ta'sirchanligini oshirish, tasvirlanayotgan hodisani kitobxon tasavvurida aniq gavdalantirish hamda muallifning munosabatini ifodalashga xizmat qiladi. Nodir Mahmudov va D. Xudoyberganova tomonidan tuzilgan "O'zbek tili o'xshatishlarining izohli lug'ati"da ham o'xshatishlarning til va badiiy tafakkurdagi o'rni yoritilgan [1].

Qishloq xo'jaligiga oid leksik birliklar, xususan, yer, suv, don, bog' va meva kabi tushunchalar inson hayoti va tabiat bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli ular badiiy matnlarda nafaqat o'zining bevosita ma'nosini, balki qo'shimcha emotsional, estetik va ramziy ma'nolarni ham ifodalashi mumkin. Mazkur birliklarning badiiy o'xshatishlarni shakllantirishdagi xususiyatlarini o'rganish tilning obrazlilik imkoniyatlarini ochib berishda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotning maqsadi va usullari. Tadqiqotning asosiy maqsadi qishloq xo'jaligiga oid termin va leksik birliklarning badiiy o'xshatishlarni shakllantirishdagi o'rnini aniqlash hamda ularning semantik va uslubiy xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot jarayonida tavsifiy, kontekstual va semantik-uslubiy tahlil usullaridan foydalaniladi. Ushbu yondashuvlar orqali qishloq xo'jaligiga oid birliklarning matndagi ma'nosi, obrazlilikni yuzaga keltirish xususiyati va badiiy-estetik vazifalari ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism

Badiiy o'xshatishlar ikki yoki undan ortiq predmet, hodisa yoxud belgilar o'rtasidagi muayyan o'xshashlik asosida shakllanadi. Bunda bir predmetning xususiyati boshqa predmet orqali ochib beriladi. O'xshatishning ta'sirchanligi esa tanlangan obrazning kitobxon ongida qanday assotsiatsiyalarni yuzaga keltirishiga bog'liq. D. Lutfullayeva ta'kidlaganidek, so'zning assotsiativ ma'no xususiyatlarini o'rganish uning mazmunini chuqurroq anglashga yordam beradi [2].

Qishloq xo'jaligiga oid birliklar badiiy matnda tabiat manzaralarini tasvirlash, insonning ruhiy holatini ifodalash va muayyan tushunchaga obrazli baho berishda qo'llanadi. Ularning badiiy vazifasi kontekstga qarab o'zgaradi.

“Yer” leksemasi badiiy matnlarda hayot manbai, unumdorlik, barqarorlik va rizq-ro'z ramzi sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Masalan, “Yer shunday unumdor ediki, undan tilla undirish mumkin edi!” jumlasida yerning unumdorligi oltin bilan bog'liq tasavvur orqali ifodalangan. Bu tasvir yerning iqtisodiy va hayotiy qimmatini bo'rttirib ko'rsatadi. Natijada oddiy tasvir kuchli obrazlilik kasb etadi.

“Suv” leksemasi esa hayot, poklik, tiniqlik va yangilanish tushunchalari bilan assotsiativ bog'lanadi. “Suv shunday tiniq ediki, undan osmonni ko'rish mumkin edi!” jumlasida suvning tiniqligi osmon aksini ko'rish imkoniyati orqali ochib berilgan. Mazkur ifoda tasvirlanayotgan tabiat manzarasini kitobxon ko'z oldida jonlantiradi. Bunda suvning tabiiy xususiyati badiiy ifodaning asosiy vositasiga aylanadi.

“Don” leksemasi to'kinlik, baraka, mehnat samarasi va hayot davomiyligini ifodalash imkoniyatiga ega. “Don shunday ko'p ediki, u butun shaharni boqishga yetar edi!” jumlasida donning miqdori butun shaharni ta'minlash imkoniyati bilan tavsiflangan. Bu yerda miqdoriy belgi kuchaytirish orqali ifodalangan bo'lib, donning inson hayotidagi ahamiyatini yanada ta'kidlaydi.

“Bog” leksemasi go'zallik, orom, tabiat bilan uyg'unlik va osoyishtalik tushunchalarini ifodalashi mumkin. “Bog' shunday katta ediki, unda adashib qolish mumkin edi!” jumlasida bog'ning kengligi bo'rttirish vositasida tasvirlangan. Ushbu ifoda nafaqat makonning kattaligini, balki uning kitobxon tasavvurida keng va o'ziga xos manzara sifatida gavdalanishini ta'minlaydi.

“Meva” leksemasi shirinlik, lazzat, rohat va mehnat samarasining ramzi sifatida qo'llanishi mumkin. “Meva shunday shirin ediki, uni yegan odam hech qachon qayg'u bilmas edi!” jumlasida mevaning shirinligi insonning ruhiy holati bilan bog'langan. Bunda ta'm sezgisi va hissiy kechinma o'rtasidagi assotsiativ munosabat tasvirning ta'sirchanligini oshiradi.

Keltirilgan misollar shuni ko'rsatadiki, qishloq xo'jaligiga oid birliklar badiiy matnda faqat predmet yoki hodisaning nomi sifatida emas, balki muayyan tushuncha va kechinmalarni ifodalovchi obrazli vosita sifatida ham xizmat qiladi. Ularning semantik imkoniyatlari kontekst, muallifning ijodiy maqsadi va kitobxonning mavjud tasavvurlari bilan belgilanadi.

Shu bilan birga, “yer”, “suv”, “don”, “bog” va “meva” birliklarining barchasini faqat maxsus terminlar sifatida talqin qilish to‘g‘ri emas. Ular umumxalq tilida ham faol qo‘llanadigan leksik birliklardir. Shuning uchun ularning badiiy vazifasini o‘rganishda terminologik ma‘nosi bilan bir qatorda umumtil doirasidagi va kontekstual ma‘nolarini ham hisobga olish lozim.

Badiiy matnda qishloq xo‘jaligi tushunchalarining qo‘llanishi inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarni ochib berishga ham xizmat qiladi. Yerning unumdorligi, suvning tiniqligi, donning mo‘lligi, bog‘ning kengligi va mevaning shirinligi kabi xususiyatlar orqali muallif tasvirning mazmuniy hamda hissiy qatlamlarini boyitadi. Bunday birliklar asosida yaratilgan obrazlar matnning estetik qimmatini oshiradi va kitobxonning tasvirlangan voqelikka munosabatini shakllantiradi.

Xulosa. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, qishloq xo‘jaligiga oid termin va leksik birliklar badiiy matnlarda obrazlilikni shakllantirish, o‘xshatishlarni yuzaga keltirish hamda muallifning g‘oyaviy-estetik maqsadini ifodalashda muhim o‘rin tutadi. “Yer”, “suv”, “don”, “bog” va “meva” kabi birliklar o‘zlarining bevosita ma‘nolari bilan birga kontekstga bog‘liq ramziy va emotsional mazmunlarni ham ifodalashi mumkin.

Ushbu birliklarning badiiy imkoniyatlari assotsiativ munosabatlar, semantik ko‘chishlar va kuchaytirish kabi uslubiy vositalar bilan chambarchas bog‘liq. Ular tabiat manzaralarini jonli tasvirlash, inson kechinmalarini ifodalash va matnning ta’sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Demak, qishloq xo‘jaligiga oid leksik birliklarning badiiy matndagi vazifalarini semantik va lingvopoetik jihatdan o‘rganish o‘zbek tilining obrazlilik imkoniyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi. Shu bilan birga, mazkur birliklarni tahlil qilishda ularning haqiqiy terminologik maqomi, umumtilga mansubligi va muayyan kontekstdagi badiiy vazifasini farqlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mahmudov N., Xudoyberganova D. O‘zbek tili o‘xshatishlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: Ma’naviyat, 2013. – B. 9.
2. Lutfullayeva D. So‘zning assotsiativ ma‘no xususiyati // Eurasian Journal of Academic Research. – 2024. – Vol. 4, No. 11. – B. 94–99. DOI: 10.5281/zenodo.14160286.
3. Shamsiddinov X. Термины в художественной речи: filologiya fanlari nomzodi dissertatsiyasi. – Toshkent, 1984.
4. G‘aniyev I. O‘zbek tili stilistikasi. – Toshkent: Navro‘z, 2018.

